

Nakkaş Hasan ve Sefer-Savaş Konulu Minyatür Örnekleri

Araştırma
Makalesi
Research
Article

Yasin URHAN

Doktora Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi
ve Sanatları Anabilim Dalı, Bursa, Türkiye
PhD Student, Uludag University Institute Social Sciences, Department of Islamic
History and Arts
Bursa, Türkiye

[✉ yasinurhan4316@gmail.com](mailto:yasinurhan4316@gmail.com)

[id orcid.org/0009-0002-2799-8766](https://orcid.org/0009-0002-2799-8766)

Yazar
Author

Urhan, Yasin. "Nakkaş Hasan ve Sefer-Savaş Konulu Minyatür Örnekleri". *Tevilat*
5/1 (Haziran 2024), 49-79.

[doi doi.org/10.53352/tevilat.1482023](https://doi.org/10.53352/tevilat.1482023)

Atıf
Cite as

Received / Geliş Tarihi: 10.05.2024

Accepted / Kabul Tarihi: 14.06.2024

e-ISSN: 2757-654X

www.tevilat.com

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal
içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and
scanned via a plagiarism software.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan
çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında
yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to
their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yayıncı/Published by: Selçuk University Press

Bilgi
Info

Nakkaş Hasan ve Sefer-Savaş Konulu Minyatür Örnekleri

Nakkaş Hasan Paşa, 16. ve 17. yüzyıl Osmanlı minyatür sanatının önemli sanatçılarından. Hayatı ile ilgili bilgiler sınırlıdır. Özellikle devlet adamlığı yönü tarihi kaynaklarda takip edilebilmiştir. Nakkaş Hasan, Enderun'da eğitim görmüş ve Harem-i Hümayun hizmetinde bulunmuştur. Beylerbeyliği ve vezirlik makamına kadar ulaşmıştır. Nakkaş Osman'ın Osmanlı tasvir anlayışına yön verdiği III. Murad (1574 - 1595) devrinde Nakkaş Osman'ın çalışma ekibinde yer alan Nakkaş Hasan, 1600'lü yılların başına kadar yirmi civarında esere katkı sunmuştur. Konusu gereği sefer, savaş ve mücadeleleri tasvir eden minyatürler zengin kültürel içerik sunmaktadır. Nakkaş Hasan'ın eserlerinde de savaş ve sefer konulu minyatür örneklerine fazlaca rastlanmaktadır. Tasvirler metinlerdeki anlatımları esas alarak gerçekçi bir anlayışla yansıtmıştır. Kıyafet, başlık, mimari yapı ve doğa unsurları figürleri dönemin zihniyetine ışık tutmaktadır. Nakkaş Hasan, eserlerinde sade bir anlatımı benimsemiş, gereksiz detay ve yüzey tezyinatından uzak durmuştur. Hikâye anlatma anlayışını önclemiştir. İçeriğin tasviri kadar yerleşim planı, renk dengesi, doluluk boşluk oranları gibi kompozisyon ilkelerine de dikkat etmiştir. Bu yönüyle eserleri biçim ve muhteva açısından bütünlük arz etmektedir. Nakkaş Hasan minyatürlerinin genel özellikleri üzerine araştırmalar yapılmıştır; ancak bu çalışma, Nakkaş Hasan minyatürlerinin genelinden bir tema etrafında toplanmış minyatürleri birlikte incelemekte ve nakkaşın konuyu ele alış biçimini muhteva ve şekil açısından ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Sanatları ve Tarihi, Minyatür Sanatı, Nakkaş Hasan, Yazma Eserler, Şâhnâme, Savaş Sahneleri.

Özet

50

Tevilat 5/1 (2024)

Nakkaş Hasan and Campaign-War Themed Miniature Examples

Nakkaş Hasan Pasha was one of the most important artists of 16th and 17th century Ottoman miniature art. Information about his life is limited. Especially his statesmanship can be traced in historical sources. Nakkaş Hasan was educated in Enderun and served in the Harem-i Hümayun. He reached the position of Beylerbeylik and vizier. Nakkaş Hasan, who was a member of Nakkaş Osman's working team during the reign of Murad III (1574-1595), when Nakkaş Osman shaped Ottoman depiction, contributed to around twenty works until the early 1600s. Depicting campaigns, wars and struggles, the miniatures offer rich cultural content. In Nakkaş Hasan's works, there are many examples of miniatures on war and campaigns. The depictions are based on the narratives in the texts and reflected with a realistic understanding. The figures of clothing, headdresses, architectural structures and natural elements shed light on the mentality of the period. Nakkaş Hasan adopted a simple narrative in his works and avoided unnecessary detail and surface decoration. He prioritized the understanding of storytelling. He paid attention to compositional principles such as layout, color balance, fullness and space ratios as well as the depiction of the content. In this respect, his works have integrity in terms of form and content. Studies have been conducted on the general characteristics of Nakkaş Hasan miniatures; however, this study examines the miniatures gathered around a theme from the general Nakkaş Hasan miniatures together and reveals the way the painter handled the subject in terms of content and form.

Keywords: Islamic History and Arts, Miniature Art, Nakkaş Hasan, Manuscripts, Şâhnâme, War Scenes.

Abstract

Giriş

16. yüzyıl Osmanlı minyatür sanatı, ortaya konulan yazmalar ile “klasik” tabir edilen bir seviyeye yükselmiştir. Özellikle Nakkaş Osman’ın Türk resim anlayışına getirdiği tavır özellikleri bir ifade biçimi olarak pek çok sanatçıyı etkilemiştir. Ehl-i Hiref teşkilatı ve nakkaşhâne geleneğiyle ustaların tavrı resimli yazmalara da yansımıştır. Kalabalık ekipler ile üretilen yazma kitaplarda ser nakkaşın tavrı belirleyici olmuştur.

Nakkaş Hasan, 16. yüzyılın ikinci yarısından 17. yüzyılın başına kadar “klasik” tavrı sürdüren ve bu minvalde eserler üreten bir sanatçı olmuştur. Bu eserlerin içeriği çeşitlilik göstermiştir. Bazı eserler tarihi konuları ele alıp resimlerken, bazı yazmalar bir aşk hikayesini anlatır. Siyer-i Nebi sahnelerini görebildiğimiz yazmalar olduğu gibi şairlerin şiirlerini tasvir eden divanlar da mevcuttur. Nakkaş Hasan’ın minyatürlerindeki zengin içeriklerden biri de savaş ve sefer sahneleri olmuştur. Kalabalık sahnelerin de yer aldığı bu minyatürler dönemin askerî ve idarî zihniyetini aktarmak açısından önem arz etmektedir.

Nakkaş Hasan’ın hayatı ve eserlerine dair biyografik anlamda çalışmalar yapılmıştır. Eserleri üzerindeki çalışmalar genelde tek bir yazma üzerinden yürütülmüştür. Bu çalışmada, nakkaşın katkıda bulunduğu eserlerden savaş ve sefer temalı minyatürler seçilmiştir. Seçilen bu minyatürler muhteva özellikleri ve biçim özellikleri açısından değerlendirilmiştir.

1. Nakkaş Hasan’ın Hayatı, Sanatı ve Eserleri

1.1. Nakkaş Hasan’ın Devlet Adamlığı Hayatı

Nakkaş Hasan Paşa, 16. ve 17. yüzyıl Osmanlı resim sanatının önemli bir minyatür sanatkârıdır. Kaynaklarda doğum tarihi zikredilmemektedir. Hayatı ile ilgili bilgiler özellikle devlet adamlığı yönü ile tarihi kaynaklarda yer almıştır. Nakkaş Hasan’ın sanat yaşamına dair ilk bilgiler şâhnâme resimleme projelerindeki kayıtlarla başlamaktadır. Sanatçının, eser vermeye başladığı 16.

yüzyılın son çeyreğinden vefat ettiği 1622 yılına kadar Osmanlı minyatür sahasında önemli çalışmaları olmuştur.¹

Tarihi kaynaklar Nakkaş Hasan'ın Enderun'da eğitim gördüğünü ve Harem-i Hümayun hizmetinde yer aldığını zikrederken hayatının erken dönemlerine ait açıklayıcı bilgi vermezler.² Ancak çağdaşı sanatkârlara göre Hasan Paşa hakkında edinilen bilgiler daha fazladır. Onun devlet adamlığı vasfından dolayı kendisi hakkında malumat veren resmî belgelerin daha çok olduğu görülmektedir. Nakkaş Hasan'ın Has Oda görevlisi olduğu kaydıyla kaynaklarda adının geçmesi 1581 yılına rastlar.³ Padişah hizmetinde saray görevlisi olan Nakkaş Hasan, Nakkaş Osman ile yaptığı çalışmalarının ardından bölükbaşı olarak vazifelendirilmiştir. Nakkaş Hasan Paşa'nın "Şehinşehnâme" adlı şâhnâme tarzındaki eserin birinci cildinde Nakkaş Osman'ın ekibinde yer aldığı tahmin edilmektedir.⁴

Nakkaş Hasan'ın devlet kademesindeki yükselişi miftah oğlanı ve dülbent gulamı vazifeleri ile başlar. Bu görev birimleri Has Odanın en kıdemli on iki odasından biridir. Nakkaş Hasan, sonrasında saray harem hizmetinde odabaşılık akabinde ise silâhdar kapıcıbaşı vazifesine terfi etmiştir.⁵ Nakkaş Hasan tophane nazırlığı göreviyle yükselişini sürdürmüş, aynı yıl yeniçeri ağası olarak atanmıştır. 17 Aralık 1604 yılında devlet kademesinde Rumeli beylerbeyliği vazifesine ulaşmıştır. Bunun yanında kendisine vezâret pâyesi de takdim edilmiştir. Vezirlik görevinin ardından 1606-1607 yılları arasında sadâret kaymakamı olarak vazifelendirilmiştir. Rumeli beylerbeyliği görevinden affını istemesine rağmen kubbe vezirliği göreviyle devlet adamlığı tecrübesinden istifade edilmiştir. Bu süreçte tekrar Budin

¹ Zeren Tanındı, "Nakkaş Hasan Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 32/ 329.

² Hasanbeyzâde Ahmed, *Târih*, haz. Nezihî Aykut (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2004), II/738, 832, 834, 868, 875.

³ Osmanlı Arşivi (BOA), *Kepeci Tasnifi*, Ruus Defteri, No. 238, 397.

⁴ Osmanlı Arşivi (BOA), *Kepeci Tasnifi*, Ruus Defteri, No:239, 243

⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III* (Ankara: TDK Yayınları, 2019), 103.

beylerbeyliği yaptığı da ifade edilmiştir. III. Murad'ın kızıyla evlilik yaptığı belirtilen Nakkaş Hasan 1622 yılında vefat etmiştir.⁶

1.2. Nakkaş Hasan'ın Sanat Hayatı

Kaynaklarda Nakkaş Hasan'ın Enderun'da eğitim gördüğü ve ilk sanat eğitimini bu eğitim kurumunda aldığı belirtilmiştir. Devletin sanat üretiminde etkili olan uzman sanatkâr ve zanaatkârların mensup oldukları bölüklerden meydana gelen birim Ehl-i Hiref Teşkilatı olarak bilinmektedir. Ehl-i Hiref Teşkilatında nakkaş başı görevini üstlenen Nakkaş Osman, Osmanlı klasik minyatür anlayışının etkili ismi idi. Nakkaş Hasan'ın Nakkaş Osman'ın sanat ekibi içinde yer alması onun tasvir geleneğini kaynağından öğrendiğini ortaya koymaktadır.⁷ Hem klasik sanat eğitiminin usta-çırak ilişkisi içinde yapılması hem de yazma eserlerin resimlenmesi işinin ser nakkaş önderliğinde yapılması geleneğin öğrenilmesi açısından önem arz etmektedir.

Yazma eser resimleme görevi geniş bir ekip tarafından gerçekleştirildiğinden ser nakkaş liderliğinde çalışan sanatçı topluluğu ser nakkaşın etkin olduğu bir üslupla eserler vermiştir. Nakkaş Osman'ın çalışma ekibinde yer almış olan Nakkaş Hasan, 1003/1595 kayıt numarasıyla bir masraf defterinde belirtildiğine göre, sarayda yeniçeri ağasına kadar uzanan memuriyet görevi ve bölükbaşı seviyesine varan sanatkârlık vazifesi yapmıştır.⁸

1566 senesinde Ehl-i Hiref Teşkilatına ait maaş defterinde adı ilk defa tespit edilen Nakkaş Osman, Ehl-i Hiref maaş defterlerinde yer alan kayıtlara göre 1596 yılına kadar eser vermiştir.⁹ Dolayısıyla Osmanlı resim sanatında uzun süre eser veren ve dönemin etkin üslubunu belirleyen bu büyük ustanın ekibinde yer alan Nakkaş Hasan, sanat tarihçilerinin "klasik" olarak ifade ettiği minyatür tavrını çok iyi bilmektedir.¹⁰

⁶ Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadrî) Efendi Tarihi, haz. Ziya Yılmaz (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2023), 352-356.

⁷ Banu Mahir, *Osmanlı Minyatür Sanatı*, (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2012), 177.

⁸ Rıfki Melul Meriç, *Türk Nakış Sanatı Tarihi Araştırmaları 1. Vesikalar* (Ankara: Fez ve Demokrat Ankara Matbaası, 1953), 58.

⁹ Meriç, *Türk Nakış Sanatı Tarihi Araştırmaları 1. Vesikalar*, 7-11.

¹⁰ Mahir, *Osmanlı Minyatür Sanatı*, 99.

1.3. Şâhnâme Resimleme Geleneği ve Nakkaş Hasan ile Tâlikizâde Mehmed Subhi'nin Ortak Çalışmaları

Nakkaş Hasan ve tarihçi Tâlikizâde Mehmed Subhi nakkaşhâne geleneğiyle özellikle şâhnâme türünde ortak çalışmalara imza atmışlardır. "Şâhnâme" ismiyle zikredilen yazma türü, Türk-İslam dünyasında hükümdarların ve sultanların hayat hikayelerini şiir diliyle ifade eden eserlerdir.¹¹ "Şâhnâmecî" ünvanı saray tarihçileri için kullanılmıştır.¹² Şâhnâmeciler özellikle 16. yüzyılda Osmanlı tarihini kaleme almışlar ve çağdaşları padişahların başarılarını tespit etmişlerdir. Minyatürler tarih niteliğindeki bu yazmaların görsel belgesi olarak eserlerde yerini almıştır.¹³ Fars Edebiyatının önemli eserlerinden Firdevsî'nin Şâhnâme'sinden etkilendiği değerlendirilen yazmalar Osmanlı Hanedanlığının geçmişi ve kudretini minyatürler eşliğinde ortaya koymuşlardır.¹⁴

Şâhnâme yazma faaliyetinin ilk denemeleri Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) döneminde görülmüştür. Şehdî, II. Mehmet devrinin şâhnâmecisi olarak görevlendirilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) Ârifî Fethullah Çelebi ile kurumsallaşmış resmî bir kimlik kazanmıştır. Sonraki devirlerde ise Eflâtûn-i Şirvânî, Seyyid Lokman, Tâlikizâde Mehmed Suphi, Hasan Hükmi, Nadirî ve İbrahim Mülhemî şâhnâmecilik vazifesini resmi tarihçi olarak sürdürmüşlerdir.¹⁵ Şâhnâmecilik görevi, 1663 yılına gelindiğinde ise tamamen kaldırılarak yerine vakanüvislik kurumu tahsis edilmiştir.¹⁶

Şâhnâme ve diğer tür yazma eserler özellikle padişahların teşvikiyle ortaya konulmuştur. Veziriazam, paşa veya dârüssaâde ağaları gibi devlet ricalinin hamiliğinde de oluşturulan bu eserler bir ekip çalışmasıyla gerçekleştirilmiştir. Şâhnâmecî, hattat,

¹¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca -Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Yayınları, 2010), 976.

¹² Christine Woodhead, "Şehnameci", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/456.

¹³ Mahir, *Osmanlı Minyatür Sanatı*, 99.

¹⁴ Fuat Köprülü, *Türklerde Halk Hikâyeciliğine Ait Bazı Maddeler (Meddahlar). Edebiyat Araştırmaları* (Ankara: TTK Yayınları, 1966), 365.

¹⁵ Zeren Tanındı, *Türk Minyatür Sanatı*. (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,1996), 89.

¹⁶ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,1992), 32.

nakkaş, mücellit, cetvelkeş eserin şekillenmesi adına istişareler etmiştir. Bu süreçte tarih yazarları ve nakkaşlar arasında ortaklıklar oluşmuş ve oluşan ekipler pek çok ortak projede beraber çalışmışlardır.¹⁷ Seyyid Lokman ve Nakkaş Osman bu isimlerin öncülerindendir. Mesela beraber çalıştıkları “Hünernâme” adlı yazmanın hazırlanmasında altı nakkaş, dört hattat, beş cilt sanatçısı, yirmi bir müzehhip ve çiraklar vazife yapmıştır.¹⁸

Bu minvalde Nakkaş Hasan ve Tâlikizâde Mehmed Suphi de bu geleneği sürdürmüştür. Tâlikizâde Mehmed Subhi'nin yazdığı Şemâilnâme-i Âl-i Osmân (TSMK, III. Ahmed, nr. 3592), Eğri Fethi Târihi (TSMK, Hazine, nr. 1609) ve Gürcistan Seferi (TSMK, Revan Köşkü, nr. 1300) adlı eserlere Nakkaş Hasan ve ekibi tasvirleriyle katkı sunmuştur.¹⁹

1.4. Nakkaş Hasan'ın Katkı Sunduğu Eserler

Nakkaş Hasan, Osmanlı resim sanatı klasik döneminin önemli bir temsilcisi olmuştur. Minyatür tavrı incelendiğinde Nakkaş Hasan'ın Nakkaş Osman çizgisinde eser verdiği; ancak kendine has hususiyetlerinin de olduğu belirtilmiştir. “XVI. Yüzyıl Nakkaşlarından Hasan Paşa ve Eserleri” isimli makalesinde Zeren Atalay Tanındı, Nakkaş Hasan'ın çalışmalarının yer aldığı yirmi bir yazmadan bahsetmektedir.

Zeren Tanındı'nın ifadesine göre Nakkaş Hasan; Surnâme-i Hümâyûn (TSM, H. 1344), Fuzûlî Dîvânı (TSM, Y. 897), Acâib-i Mahlûkât (TSM, III. Ahmed 3632), Mecmua (TSM, H.1711), Kıssa-i Şehr-i Şatran (İÜK, T. 9303), Siyer-i Nebî (TSMK, H.1221-H. 1222-H. 1223), Talikizâde Şehnâmesi (TİEM, 1965), Şehnâme veya Şemailname-i Al-i Osman (TSM, A.3592), Şehnâme-i Sultan Mehmet III veya Eğri Fetihnâmesi (TSM, H.1609), Tercüme-i Miftah Cifr Al-Cami (TSM, B. 373; İÜK, T.6624; DCBL, T. 444), Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye (TSM, H. 1263),

¹⁷ Zeren Tanındı, “Topkapı Sarayı'nın Ağaları ve Kitaplar”, Bursa U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 3 (2002), 56.

¹⁸ Osmanlı Arşivi (BOA), *Kepeci Tasnifi, Ruus Defteri*, No. 250, 207.

¹⁹ Vahid Çabuk, “Denizli’li Tâlikî-zade Mehmed Subhi Efendi”, Türk Kültür Tarihinde Denizli Sempozyumu: Bildiriler (Denizli, Denizli Valiliği Yayınları, 1989), 118-123.

Gazavât-ı Osman Paşa (TSM, R. 1300), Firdevsî Şahnâmesi Tercümesi (TSMK, H. 1518), Bâkî Divânı (LBM, Or. 7084), Destan-ı Ferrûh u Hûma (İÜK, T.1975), Mir Ali Paşa Vekayî (SK, Halet Efendi, 612) adlı yazmalarda minyatürleriyle yer almıştır.²⁰

2. Nakkaş Hasan'ın Savaş Konulu Minyatür Örnekleri

Nakkaş Hasan ve ekibinin eserleri içinde özellikle şahnâme ve vakainâme türündeki eserlerde savaş ve mücadele sahnelerine rastlamaktayız. Osmanlı tarihçiliğinin önemli bir türü olan vakainâmelere olaylar kronolojik sırayla ve ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Mücadele sahneleri olay örgüsünün anlatımı içinde kritik noktaları işaret etmek için tasvir edilmiştir. Bazen panoramik olarak tüm savaş sahnesi verilmiş bazen de savaşın daha sınırlı bir sahnesi yansıtılmıştır. Gerçekçiliğin esas alındığı minyatür sanatı sefer, savaş, ordu, tarihi süreçler adına önemli detayları sunmayı amaçlamıştır.

2.1. Mir Ali Paşa'nın Sefer İçin Topkapı Sarayı'ndan Ayrılışı

Şekil 1: Mir Ali Paşa, Askerleri ve Topkapı Sarayı'ndan Ayrılışı.
(Vekayiname-i Ali Paşa SK, Halet Efendi. 612 s. 14b-15a)

²⁰ Zeren Akalay Tanındı, "XVI. Nakkaşlarından Hasan Paşa ve Eserleri", I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul 15-20. X. 1973). Türk Sanatı Tarihi Tebliğleri III (İstanbul: Tercüman Gazetesi-Türkiyat Enstitüsü Yayınları, 1979), 607.

İncelemedeki ilk üç minyatür sefer ve savaş aşamalarına dair olacaktır. Bu bölümde sefer başlangıcı olarak ordunun İstanbul'dan çıkışı, savaş esnasında yaşananlar ve sefer sonrası yine İstanbul'a dönüşü dair tasvirler incelenecektir. İlk minyatür Mir Ali Paşa'nın sefer için Topkapı Sarayından ayrılışını tasvir etmektedir. Eser, Vekayîname-i Ali Paşa (SK, Halet Efendi no. 612) adlı yazmada yer almaktadır.

Vekayîname-i Ali Paşa, 17. yüzyılın başında yazılmış gazavatnâme türünde bir eserdir. Gazavatnâmeler, Özellikle Osmanlı Devleti döneminde Hıristiyan devletler ile yapılan savaşları nakleden eserlerdir. Süleymaniye Kütüphanesinde yer alan Vekayîname-i Ali Paşa, "Kelâmî" mahlasıyla eser veren bir yazara aittir ve Malkoç Ali Paşa'nın 1601'de atandığı Mısır'daki mücadelelerini anlatır. Mir Ali Paşa Vekayî, "Paşaname" adlı eserle birlikte gazavatnâme türü eserlerin son örnekleri olarak kabul edilmektedir.²¹

Minyatür karşılıklı iki sayfa olarak tasarlanmıştır. Malkoç Ali Paşa'nın Topkapı Sarayından ayrılışını tasvir eder. Çift sayfa eser kompozisyon olarak birbirini tamamlar niteliktedir. Maiyeti ve askerleriyle birlikte yola çıkan Malkoç Ali Paşa sağdaki minyatürde gösterilmiştir. Alt planda birliğin geçişi bir bütün halinde verilirken kompozisyonun geri planındaki mimari unsurlar değişmiştir. Askerî birlikler ve Paşa'ya eşlik eden devlet ricali nizami bir düzen içinde yürümektedir.

Mekân hiyerarşisi içinde Topkapı sarayının ağırlıklı olarak yer aldığı görülür. Duvar tezyinatı, kubbeler, kubbe saçakları, kemerler ve alınlıklar detaylı tasvir ve tezyin edilmiştir. Kıyafetler, özellikle sarıklar ve başlıklar bize Malkoç Ali Paşa'ya eşlik eden askerî ve idarî birlik hakkında veriler sunmaktadır. İdarî görevliler çapraz düzlemde tasvir edilirken ön sırada düz, dikey düzlemde askerler yer alır. Malkoç Ali Paşa tek olarak tasvir edilmiştir ve alt üst espaslarla ön plana çıkarılmıştır.

²¹ Zeren Akalay Tanındı, Osmanlı Tarihi ile İlgili Minyatürlü Yazmalar: (Şehnameler ve Gazanâmeler) (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk ve İslam Sanatı Kürsüsü, Doktora Tezi, 1972), 384.

Sağdaki minyatürde doğa unsuru olarak iki ağaç figürü vardır. Biri devasa bir çınar ağacıdır. Farklı tondaki yeşil renkler içinde yer alan turuncu renkli yapraklar renk kompozisyonundaki dağılım dengesine güzel bir örnek teşkil eder. Mavi, yeşil, turuncu, kahverengi ve sarı-altın tonları ağırlıklı olarak kullanılan renklerdir. Minyatürün cetvel dışındaki nefes payı altın sulandırma hatayı motifleriyle tezhiplenmiştir.

2.2. III. Mehmet'in Haçova Meydan Muharebesi Tasviri

Şekil 2: III. Mehmet ve Haçova Meydan Muharebesi. (Şehnâme-i Sultan Mehmet III veya Eğri Fetihnâmesi TSM, H.1609 s. 50b-51a)

Minyatür, Sultan III. Mehmet'in Haçova Meydan Muharebesini tasvir etmektedir. Eser, Tâlikîzâde Suphi Çelebi tarafından şâhnâme tarzında yazılmıştır. Topkapı Sarayı Müzesinde H.1609 numaralı kaydıyla yer almaktadır. 1596 yılında bitirilerek hükümdara sunulmuştur.

Eser, III. Mehmed'in Haçova meydan muharebesini ve Eğri kalesi fethini anlatır.²² III. Mehmed ile birlikte eserin yazarı

²² Serpil Bağcı-Filiz Çağman- Günsel Renda-Zeren Tanındı, Osmanlı Resim Sanatı, (İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006), 182-183.

Tâlikîzâde Suphi Çelebi de bu sefere katılmıştır. Eserde dört minyatür bulunmaktadır.²³

Minyatür bir savaş meydanını tasvir etmektedir. Osmanlı ordusu ile Avusturya Arşidüklüğü ve Erdel Prensiğinin öncülük ettiği Haçlı orduları ırmağın iki yakasında karşı karşıyadır. Kompozisyonun büyük bir kısmı III. Mehmet ve ordusuna ayrılmıştır. Ordu merkezinde III. Mehmet ve kapıkulu askerleri bulunmaktadır.

Ordu hilal biçiminde sıralanmıştır. Geride destek birlikleri bulunmaktadır. III. Mehmet'in sağ ve sol yanında Cafer Paşa, Vezir Sokulluzâde Hasan Paşa, Vezir Mehmet Paşa ve Kırım birliklerinin başında Fetih Giray bulunmaktadır.²⁴ Önde merkezî kısımda toplar bulunmaktadır. Minyatürün alt kısmında ilk çatışma sahnesi yer almaktadır. Üst kısımda ise akıncı birlikleri kesik başlarla dönmüşlerdir. Minyatürde topların ateşlendiği görülür.

Avusturya Arşidüklüğü ve Erdel Prensiği ile bu orduya destek veren diğer devlet orduları da hilal biçiminde sıralanmışlardır. Topçu birlikleri ön taraftadır. Bu orduda askerlerin kıyafetleri siyah renktedir. Farklı birliklerden oluşan bir ordu olmasına rağmen sağ üst tarafta renkli kıyafet ve başlıkla çizilen kişiler hariç farklı renk ve tasarımda kıyafet görülmez. Osmanlı sancaklarında kelime-i tevhit yazılı iken Haçlı ordusunun sancaklarında kaplumbağa, yılan, domuz, akrep figürleri bulunur. Savaş alanında iki adet kilise binası bulunmaktadır. Binaların duvarlarında ve çatısında haç işaretleri yer almaktadır.

III. Mehmet, kapıkulu askerleri ile birlikte ortada yer almaktadır. Padişah figürü diğer askerlerden daha büyük çizilmiştir. Padişah figürünün üst ve alt kısmında boşluklar vardır. Bu uygulama padişah figürünün daha belirgin olmasını sağlamaktadır. (Şekil 2)

2.3. Sultan III. Mehmet'in Haçova Meydan Muharebesi Sonrası İstanbul'a Dönüşü Tasviri

²³ Melike Akbaş, *Eğri Fetihnemesi Bezeme Unsurları ve Minyatürleri*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 42.

²⁴ Ziya Yılmaz, *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadrî) Efendi Târîhi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 1990), 124-141.

Şekil 3: III. Mehmet'in Haçova Meydan Muharebesinden İstanbul'a Dönüşü.
(Şehnâme-i Sultan Mehmet III veya Eğri Fetihnâmesi TSM, H.1609 s. 68b-69a)

Savaş konulu minyatürlerden bir diğeri yine Şehnâme-i Sultan Mehmet III veya Eğri Fetihnâmesi adlı eserde yer almaktadır. Sefere çıkış, savaş alanı tasviri ve ardından savaştan dönüş minyatürü bütüncül olarak bir savaşın panoramik fotoğrafını çekmektedir.

İncelediğimiz minyatürde III. Mehmet ve ordusunun Eğri Kalesinin fethi ve Haçova zaferinin kazanılmasının ardından İstanbul'a dönüşünü betimler. Minyatür yine çift sayfa düzenindedir. Kompozisyon yerleşim planı önde geçiş alayı, arka planda izleyici halk, en arkada ise mimari unsurlar olacak şekilde üç katman halindedir. Kortejin ortasında padişah III. Mehmet atının üstünde yer almaktadır. Yine diğer insan figürlerinden daha büyük yapılmıştır. Bu uygulama, minyatür sanatının, özellikle de Nakkaş Osman'a atfedilen minyatürlerin bir hususiyetidir.

Sultan III. Mehmet'in önünde kapıkulu askerleri ve onların önünde devlet erkanı geçit yapmaktadır. Padişahın arkasında ise yine askerler, devlet adamları ve müzisyenler yer almaktadır. Geçit korteji etrafında görevlilerin tuttuğu renkli ve üzeri altın halkâr desenli zokaklar bulunur.

Zokakların ardında meraklı bir halk kalabalığı görünmektedir. Halkın kıyafetlerinde dengeli renk dağılımları görülür. Hepsinin sarıklarının aynı şekilde ve beyaz oluşu dikkat çekicidir. Mimari yapılar içinde de insanların geçişi izledikleri görülmektedir. Sağ üst köşede pencerelerden kadınların da töreni izledikleri anlaşılmaktadır. Sol üst köşede ise cumbalı bölmede ve bir geçiş boşluğunda devlet erkanından şahıslar görülmektedir.

Minyatürde gökyüzü figürü yoktur. Ordu çapraz düzlemde, halk ve görevliler ise yatay düzlemde tasvir edilmiştir. Renk dağılımında yine yeşil, mavi, turuncu, kahverengi ve sarı-altın renklerin ağırlığı görülmektedir.

2.4. İstanbul'un Fethi Tasviri

Tercüme-i Miftah-ı Cifrü'l-Cami, 1597-98 yılları arasında Arapça'dan Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Eserin çevirisini Şerif bin Seyyid Muhammed bin Şeyh Seyyid Burhan yapmıştır. Yazmanın aslı Abdurrahman b. Ali el-Bistâmi'nin tarafından kaleme alınan ed-Dürrü'l-Munazzam fi Sırrı'l-İsmi'l-A'zam'dır. Eser genel olarak

Şekil 4: İstanbul'un Fethi. (Tercüme-i Miftah-ı Cifrü'l-Cami TSMK B.373 s.262)

kıyamet alametlerini anlatmaktadır ve. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (B. 373) bulunmaktadır.²⁵

Eserin çevirisi, Gazanfer Ağa'nın aracılığı ve III. Mehmed'in emriyle yapılmıştır. Minyatürde İstanbul'un fethiyle ilgili bir kehanetten bahsedilir. Mimari unsur olarak surlar ve Ayasofya görülür. Sol altta denize dökülen Frenkler kayıklara binmiştir. Metinde Hz. Ali'nin ağzından şehrin fatihi Muhammed b. Abdullah olarak verilir. Komutan, altın bir tabureye oturmuştur. Cenk hala devam etmektedir. Bir grup asker de ganimet keselerini paylaşmaktadır.

Sağ üst köşede İstanbul'un sularla çevrili olduğunu gösteren deniz ve gemiler görünmektedir. Kompozisyon merkezi sağda taburede oturan komutan olarak seçilmiştir. İnsan figürleri daire formunda onu çevrelemiştir. Zemin beyaz renk olarak seçilmiştir ve figürler ön plana çıkarılmıştır.

2.5. Ebabil Kuşlarının Ebrehe'nin Ordusunu Yok Etmesi

Peygamber efendimizin yaşamını ortaya koyan siyer kitapları, Hz. Muhammed'e (SAV) sunulan muhabbet ve hürmeti kaleme alan edebî türün ürünüdür. İncelediğimiz Siyer-i Nebî, Mustafa Darîr tarafından yazılmıştır. Eser, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir. (H.1221-H. 1222-H. 1223) III. Murad tarafından, 1595 yılında altı cilt olarak hazırlanmıştır. Eser, Sultan III. Murad'ın Ocak 1595'te vefatı sebebiyle yarıda kalmış

Şekil 6: Ebrehe'nin ordusu ve Ebabil Kuşları.
(Siyer-i Nebî TSM, H.1221 s.264)

²⁵ Bahattin Yaman, Osmanlı Resim Sanatında Kıyamet Alametleri: Tercüme-i Cifru'l-Cami ve Tasvirli Nüshaları (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 50.

fakat 16 Ağustos 1595'te tamamlanıp Sultan III. Mehmed'e sunulmuştur.²⁶

H.1221'deki (264 a) minyatürde İslam tarihinin önemli olaylarından biri tasvir edilmektedir. Kabe'yi yıkmak için Mekke önlerine gelen Yemen Sultanı Ebrehe, ordusu ve Ebabil kuşları kompozisyonun ana unsurlarıdır. Bu sefer savaş, insanlar ile kuşlar arasındadır. Zemin açık turuncu bir tepelik şeklindedir. Yeryüzü ve gökyüzü alanları eşit bir şekilde gösterilmiştir. Hikâyenin iki ana katmanı bunlardır. Gökyüzü alışılmışın dışında altın veya mavi yerine gri boyanmıştır. Bulutlar da klasik içe bükümlü minyatür bulutları değil daha gerçekçi resim figürü olarak çizilmiştir. Tam simetrik bir kompozisyon düzeni tasarlanmıştır.

Telaş içinde bir ordu tasvir edilmiştir. Sağ altta Ebrehe atının üstündedir. Yukarıda ağzında taşlar ile Ebabil kuş sürüsü görünmektedir. Askerler kuşlara ok atmaktadırlar ve hepsi gökyüzüne bakmaktadır. Ebrehe'ni atını, renk ve duruş şekli itibariyle karşısındaki bir atlı dengelemektedir. Kompozisyon tasarımında tepeler ve asker grupları çapraz düzlemde simetrik olarak yerleştirilmiştir. Bulutlar, kuşlar ve ağaçlar ise yatay düzlemde bir denge oluşturmuştur.

Gri ve turuncu rengin genel ağırlığı vardır. Kompozisyon zemini olarak açık bir ton seçilmiştir. Gökyüzü rengi olarak grinin seçilmesi yaygın görülen bir uygulama değildir.

²⁶ Arzu Mimiroğlu, *İstanbul Üniversitesinde Bulunan Kıssa-i Şehr-i Şatran (İÜKT 9303) Yazmasının Minyatürleri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 45.

2.6. Halep Önlerinde Mehdi Ordusu ile Hristiyanların Karşı Karşıya Gelmesi

Şekil 7: Halep önlerinde Mehdi Ordusu ile Hristiyanların Karşılaşması. (Tercüme-i Miftah-ı Cifrü'l-Cami İÜK, T6624 s.164)

Tercüme-i Miftah-ı Cifrü'l-Cami adlı eserde şehir ve kale kuşatmalarını tasvir eden minyatürlerin yanında savaş meydanında bire bir çarpışan askerlerin tasvirleri bulunur. İncelediğimiz minyatür metinden anladığımız üzere Hristiyan ordularının Halep önlerine gelişini anlatmaktadır.

Kompozisyon alanı çapraz bir düzlemde ikiye ayrılmıştır. Sağ kısımda şehir ve Müslüman orduların tasviri, sol kısımda ise Hristiyan orduların temsili bulunur. İki zemin katmanı olan tepeler jengari yeşil ve açık kahverenginde boyanmıştır. Nakkaş yeşil rengi dengelemek için bu rengi şehrin surlarında da kullanmıştır. Siyah ve gri özellikle Hristiyan ordusunda fazlaca kullanılmıştır. Aynı ton mavi renk her iki orduda da dengeli bir şekilde dağıtılarak kullanılmıştır. Nadir görülen eflatun rengin bu minyatürde kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanında kahverengi ve kızıla yakın turuncu da tercih edilmiştir.

Şehrin etrafı hendeklerle çevrilidir. İki ordu da dışarıdadır. Ordu tasvirinde cetvele yakın kısımlarda askerlerin sadece başlarının sıralanması iki ordunun da kalabalık bir orduya sahip olduğu imajını vermektedir. Nakkaş Hasan'ın bu tür şehir figürünün bulunduğu minyatürlerinde dikkati çeken bir husus şehirlerin hem yoğunluk olarak hem de boyut olarak küçük çizilmesidir. Bu örnekte de atlılar surlardan çok büyük çizilmiştir. Başlık, miğfer veya sarıklar Müslüman, Hristiyan ayrımını ortaya koymaktadır. Ayrıca Haçlı ordusundaki haç başlıklı sancaklar dinî algıyı güçlendirmektedir. Doğa unsuru olarak şehrin üstünde ağaç motifleri bulunur.

Sonuç

Nakkaş Hasan Paşa, devrinin önemli resimli yazmalarında tasvirleri bulunan bir sanatçı olmuştur. Osmanlı minyatür sanatının “klasik” tavrını başarıyla sürdürmüş ve tasvirlerle hikâye etme geleneğine katkı sunmuştur. Devlet adamlığı görevi yanında sanatçı kimliği ile eserler üretmiştir. Eserlerinde sade bir anlatımı tercih eden Nakkaş Hasan Paşa hikâyeye bağlı kalma ve hikâyeye tasvir etme anlayışını ön plana çıkarmıştır. Bu sebeple minyatür düzenlemelerinin gerçeklikle ilişkisinin güçlü olduğu görülmektedir.

Eserlerinde yazmaların türü ve içeriği gereği sefer, savaş, ordu gibi konulara değinmiştir. Bu konuları bazen kalabalık kompozisyonlar ile panoramik olarak vermiş bazen savaşın belli bir noktasına odaklanmış bazen de birebir vuruşmalar gibi daha sınırlı sahneleri yansıtmıştır. Minyatürlerin temel odağı anlattığı hikâyeler olmuştur. Kompozisyon çerçevesini ise ele alınan olay örgüsü belirlemiştir. Bu noktada Nakkaş Hasan farklı düzlemdeki tasvirlerde başarılı örnekler ortaya koyabilmektedir.

Eserlerinde sunduğu yapı unsurlarına ve muhtevaya dair veriler zamanın şartlarını, anlayışını ve kültürel unsurlarını tespit gibi hususlarda kaynak teşkil etmiştir. Minyatür kompozisyonlarında yer verilen mimari unsurlar, kıyafet çeşitleri, insan ve hayvan figürleri ve tabiat öğeleri araştırmacılar için zengin bir içerik sunmaktadır.

Özellikle şâhnâme gibi tarihi metinlerin gerçekçi bir anlayışla ele alınması minyatürlerin tarihe tanıklık etme vasfını güçlendirmiştir. Tüm bunların yanında nakkaşın eserlerinde biçim unsurları ve tasarım ilkeleri hususunda gösterdiği özen dikkat çekicidir. Bu noktada yatay, dikey ve çapraz düzlemlerde dengeli yerleşim planları uygulamıştır. Renk dağılım biçimi ve renk tercihleri dengelidir. Aşağıdan yukarıya yığma tekniği ve doluluk boşluk dengesi başarıyla uygulanmıştır.

Finansman / Funding:

This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest:

The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Akbaş, Melike. *Eğri Fetihnamesi Bezeme Unsurları ve Minyatürleri*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Babinger, Franz. *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Bağcı, Serpil- Çağman, Filiz- Renda, Günsel- Tanındı, Zeren. *Osmanlı Resim Sanatı*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.
- BOA, *Osmanlı Arşivi. Kepeci Tasnifi. Ruus Defteri*. No. 238, Gömlek No. 397.
- BOA, *Osmanlı Arşivi. Kepeci Tasnifi. Ruus Defteri*. No:239, Gömlek No. 243.
- BOA, *Osmanlı Arşivi. Kepeci Tasnifi. Ruus Defteri*. No. 250, Gömlek No. 207.
- Çabuk, Vahid. "Denizli'li Tâlikî-zade Mehmed Subhi Efendi". Türk Kültür Tarihinde Denizli Sempozyumu: Bildiriler. Denizli: Denizli Valiliği Yayınları, 1989.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca -Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Yayınları, 2010.
- Hasanbeyzâde, Ahmed. *Târih*. haz. Nezihi Aykut. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2004.
- Köprülü, Fuat. *Türklerde Halk Hikâyeciliğine Ait Bazı Maddeler (Meddahlar). Edebiyat Araştırmaları*. Ankara: TTK Yayınları, 1966.
- Mahir, Banu. *Osmanlı Minyatür Sanatı*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2012.
- Meriç, Rıfki Melul. *Türk Nakış Sanatı Tarihi Araştırmaları 1. Vesikalar*. Ankara: Feyz ve Demokrat Ankara Matbaası, 1953.
- Mimiroğlu, Arzu. *İstanbul Üniversitesinde Bulunan Kısas-i Şehr-i Şatran (İÜKT 9303) Yazmasının Minyatürleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Tanımdı, Zeren. "Nakkaş Hasan Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/329. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Tanımdı, Zeren. "Topkapı Sarayı'nın Ağaları ve Kitaplar". Bursa U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 3, (2002), 56.
- Tanımdı, Zeren. *Türk Minyatür Sanatı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996.
- Tanımdı, Zeren Akalay. "XVI. Nakkaşlarından Hasan Paşa ve Eserleri". I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul 15-20. X. 1973). Türk Sanat Tarihi Tebliğleri III, İstanbul: Tercüman Gazetesi-Türkiyat Enstitüsü Yayınları, 1979.
- Tanımdı, Zeren Akalay. *Osmanlı Tarihi ile İlgili Minyatürlü Yazmalar: (Şehnamele ve Gazanâmeler)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk ve İslam Sanatı Kürsüsü, Doktora Tezi, 1972.
- Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadrî) Efendi Tarihi. haz. Ziya Yılmaz. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi, III*. Ankara: TDK Yayınları, 2019.
- Woodhead, Christine. "Şehnameci". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/456. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Yaman, Bahattin. *Osmanlı Resim Sanatında Kıyamet Alametleri: Tercüme-i Cifru'l-Cami ve Tasvirli Nüshaları*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Yılmaz, Ziya. *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadrî) Efendi Târîhi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 1990.